

І. О. Кучинська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті акцентується увага на особливостях формування національно-патріотичних й громадянських ціннісних орієнтирів дітей та молоді у педагогічних поглядах видатного українського діяча, педагога, мовознавця, богослова Івана Івановича Огієнка. Розглядаються пріоритетні напрями, щодо ефективності виховної діяльності зростаючої особистості, актуалізуються громадянські і національні аспекти формування свідомості учнівської молоді. Підкреслюється значимість в освітньому процесі рідної мови, історії, культури, духовності, формуванню у дітей національної свідомості, тобто системи ідеальних уявлень людей про історію своєї національної, етнічної спільноти, її місце серед інших спільнот, стан і перспективи розвитку відносин з ними, а також про національні інтереси, ідеали і цінності.

Ключові слова: Іван Огієнко, національна свідомість, громадянськість, духовність, культура, цінності, патріотизм, виховання особистості.

Зразком патріотизму, національної терпимості, громадянської свідомості, поваги, поведінки, ставлення українців до інших народів став великий патріот України І. Огієнко. Безперечно цінними, і на сучасному етапі, є його погляди на завдання громадянського виховання в національній школі.

Одним із важливих завдань, які необхідно вирішити на шляху українсько-го національного відродження, І. Огієнко вважав виховання в українських дітей високої, священної любові до своєї Батьківщини – України, патріотичних цінностей. Вчений дає своє розуміння Батьківщини. Для нього Батьківщина – «це, де хто народився, де провів безтурботні дитячі роки. До тієї землі прив'язується він усією душею своєю на ціле життя». Цілком очевидно, що патріотизм Іван Огієнко розглядав, як любов до Батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу, безперечно, це є соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищезазвані почуття та емоційні стани.

Для І. Огієнка рідна земля і Батьківщина є тотожними поняттями. Рідна земля, на його думку, – це те найкраще і наймиліше, що має тільки окрема людина чи окремих народ. Любов до рідної землі вважав святим обов'язком кожного українця. Він зазначав: «Рідний народ займає свою землю і цю землю ми зобов'язані любити всією душею, і берегти її всіма силами. Бо ж рідна земля – це те найкраще і наймиліше, що має тільки окрема людина чи окремих народ...». Дивовижно, на скільки своєчасно звучать ці слова в умовах сьогодення.

Одними з важливих завдань громадянського виховання вчений вважав актуалізацію історичної і культурної спадщини народу. Національну культуру розглядав, як сукупність притаманних представникам даної нації ціннісно насичених форм і виявів життя. Формування спільного культурного простору вважав обов'язковим складником процесу націотворення.

Важливим джерелом громадянського формування особистості й національно-патріотичного виховання І. Огієнко вважав героїчне і трагічне минуле українського народу, закликав вивчати свою історію. Незнання історії України, а тим

більше зневажання її, прирівнював до зневаги батьків. Втрату української історії вважав рівноцінною краху всієї нації, оскільки історія – це основа нації. У праці «Рятування України» він зазначає, що «українська історія оживляє нас українців і дає нам цілощупу силу прямувати до тієї правди, якої ми прагнемо всі. Це вона одна воскрешає український народ, це вона одна кличе скидати з себе кайдани неволі, в які закували Україну вороги».

Сьогодні, ми все частіше згадуємо спадщину видатного українця Івана Огієнка, який прагнув бачити Україну вільною, незалежною, сильною державою. Його педагогічні погляди вивчаються і аналізуються багатьма відомими вітчизняними вченими А. Марушкевич, Н. Дічик, Л. Березівська, М. Тимошик та ін. Цілком очевидно, що ідеї І. Огієнка з формування патріотично-громадянських цінностей дітей та молоді і в умовах сучасної України доцільні, своєчасні та безумовно актуальні.

Мета статті: висвітлити ключові ціннісні орієнтири виховання громадянськості у педагогічних поглядах Івана Огієнка.

І. Огієнко відстоював право української нації на самовизначення, боровся за її збереження як самостійної, окремишньої, доводив самотність, давність українського народу. У праці «Українська культура» він запитує: «Чи ж ми справді маємо право на вільне життя, чи ми маємо право на ту автономію, якої так настирливо домагалися ось уже більше двох віків? Чи народ наш окремий, чи він же має свою культуру, культуру оригінальну, своєрідну? Чи у минулому єсть у нього своя історія, своє життя?». Учений категорично виступав проти того, щоб цілковито змішувати «в одну купу « три народи: українців, білорусів, росіян, доводив, що ці народи відрізняються одні від одного мовою, історією, темпераментом, характером, фізичним типом, внутрішньою індивідуальністю, побутом та суспільним устроєм. Він наголошував на тому, що «який би бік життя ми не взяли, скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою». Приділяв увагу важливості вивчення та аналізу національного характеру, тобто сукупності психологічно-ментальних та поведінкових ознак, особливостей, притаманних певній етнонаціональній спільноті.

Учений наголошував на тісному зв'язку історичного минулого України і її сучасного. «Минуле зв'язане з сучасним органічно і нема нічого в сучасному, що не мало б свого коріння в минулому».

Невід'ємною складовою національно-патріотичного виховання українців І. Огієнко вважав подолання у їх свідомості та поведінці почуття національної меншовартості. Цій проблемі присвячена ціла низка праць вченого, зокрема «Книга нашого буття на чужині», «Рятування України», «Розп'ятий Мазепа», «Лишусь навіть з чужиною» та ін. Національну меншовартість він розглядав як забуття національної ідентичності, відсутність гордості за свою націю, національну пасивність, втрату національних звичаїв, традицій, мови, почуття господаря на своїй власній землі. І. Огієнко усвідомлював, що для того, щоб допомогти українцям позбутися почуття меншовартості, потрібно подолати її у собі, звільнитися від неї самому. Особливу увагу приділяв формуванню у дітей національної свідомості, тобто системі ідеальних уявлень людей про історію своєї національної, етнічної спільноти, її місце серед інших спільнот, стан і перспективи розвитку відносин з ними, а також про національні інтереси, ідеали і цінності. Звертав увагу на те, що національна свідомість має великий емоційний потенціал, що визначає можливість швидкої консолідації всіх соціальних груп за етнічною ознакою, їх духовної мобілізації на боротьбу за загальнонаціональні цінності. Завдяки цьому, без сумніву, національна свідомість стає найважливішим елементом підтримки морального духу суспільства.

У контексті національної меншовартості І. Огієнко виділяє таке явище як зрада. Він називає зраду найважчим гріхом на світі. Вважає, що вона є наслідком духовної меншовартості людини. Яскраво й палко засуджує зрадників українського народу, називає їх пропащими, одщепенцями, перекидьками, нещасливими, бездуховними людьми. До найважливіших чинників національно-патріотичного виховання І. Огієнко відносив українську мову, вважав її невід'ємною національною ознакою українців, формою культурного і національного життя української нації, її душею. «Мова – це наша національна ознака, у мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного і національного. Це форма національної організації. Мова – душа кожної національності, її святощі, її національний скарб... І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом...». На його погляд, навчально-виховний процес і рідна мова – це два взаємопов'язаних явища. Не може повноцінно відбуватися розвиток особистості, якщо він не відбувається у рідномовному середовищі, тим більш коли, на погляд І. Огієнка, йде мова про виховання громадянина. Розуміючи велике значення мови, її роль у національно-патріотичному вихованні вчений-мовознавець пише ряд праць мовознавчого характеру. Це такі як «Історія української літературної мови», «Складання української мови», «Наука про рідномовні обов'язки» та інші. У праці «Наука про рідномовні обов'язки» він виділяє десять найголовніших мовних заповідей свідомого українського громадянина. Вони пройняті духом українського патріотизму і мають велике значення у вихованні поваги, любові не тільки до української мови, а й до всього українського:

1. Мова – то серце народу: гине мова – гине народ.
2. Хто дурається рідної мови, той у саме серце ранив свій народ.
3. Літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, найвища основа її.
4. Уживання в літературі тільки говіркових форм сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.
6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.
7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
8. Стан літературної мови – то ступінь, культурного розвитку народу.
9. Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.
10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу.

Учений вважав, що справжнього патріота України можна виховати лише використовуючи скрізь і в усьому українську мову, честь якої закликав охороняти як власну, як честь своєї нації. Він писав: «На кожному кроці і кожної хвилини охороняй честь своєї рідної мови, як свою власну, більше того як честь своєї нації. Хто не береже честі своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації». І. Огієнко закликав українців знати і виконувати рідномовні обов'язки, заповіді. «Де б ти не жив – чи у своїм ріднім краю, чи на чужині, – скрізь і завжди мусиш уживати тільки однієї соборної літературної мови й вимови, тіль-

ки одного спільного правопису. Тим ти покажеш, що ти свідомий син своєї об'єднаної нації». Вчений наголошував на тому, що людина, яка не зросла на рідній мові, є загубленою для нації, бо ціле життя буде безбатченком і справи рідної нації будуть їй чужі. Він підкреслював винятково важливу роль української мови у формуванні сильної волі особистості, яка так потрібна українській нації на шляху її державотворення. «Найцінніший ґрунт для духовного виховання, сильного характеру – то рідна мова. Пильнуйте ж виховувати такі потрібні для нації сильні характери, виховуючи дітей тільки рідною мовою».

Наголошуючи на тому, що рідна мова є найголовнішим наріжним каменем існування українського народу, найважливішою основою, на якій він зростає духовно і культурно та на її ролі і значенні у національно-патріотичному вихованні українського народу, вчений-мовознавець зазначає, що обов'язком української держави є давати можливість своїм меншинам нормально розвивати свої літературні мови, щоб не допустити їх мовного винародовлення, яке, на його думку, веде до морального каліцтва, що породжує різні злочини.

Важливе місце у національно-патріотичному вихованні дітей педагог відводив сім'ї, де закладаються основи виховання доньки чи сина. «Чого батько і мати навчають у родині, з тим і в світ піде дитина». Він наголошував на тому, що разом з рідною мовою батька й матері дитина сприймає українські звичаї, пісні, приказки, прислів'я, віру, які вважав цінним джерелом національно-патріотичного виховання.

Особливо важливу роль у громадянсько-патріотичному вихованні молоді І. Огієнко відводив школі. На його думку, тут шліфуються і вдосконалюються якості, які набуті в сім'ї. Педагог наголошував на тому, що українці повинні дбати про рідномовні школи, вважав, що своє завдання у справі громадянсько-патріотичного виховання школа зможе виконати тільки тоді, коли в ній працюватимуть учителі з високим рівнем національної свідомості, коли всі підручники будуть написані соборною літературною українською мовою, коли у школі будуть створені гуртки плекання рідної мови, бібліотеки будуть укомплектовані книжками, журналами, словниками, газетами, написаними соборною літературною українською мовою, а учні добре знатимуть свої рідномовні обов'язки, соборну літературну українську мову й вимову. Він радив у школах, інших навчальних закладах щорічно проводити «Свято рідної мови». У праці «Наука про рідномовні обов'язки» педагог дає поради молоді, вчителям початкових, середніх шкіл, учням, студентам, викладачам вищих навчальних закладів, які спрямовані на вивчення соборної української літературної мови, її вживання.

Що стосується вищої школи, її ролі у громадянсько-патріотичному вихованні, то педагог справедливо відзначав, що вищі рідномовні навчальні заклади «дають завершення соборній літературній мові..., а студентство вищих шкіл – то найкращий цвіт нації, то найміцніший її ґрунт, на якому вона зростає». Великого значення надавав І. Огієнко національному, громадянському і патріотичному вихованню молоді у позаурочний та позашкільний час, вважав, що таку роботу повинна проводити перш за все інтелігенція. Цій проблемі він присвятив XXIII розділ своєї праці «Наука про рідномовні обов'язки», який називається «Позашкільна освіта і рідна мова». Тут названі шляхи і форми національно-патріотичного виховання молоді поза школою, а саме: курси для дітей (народу) різного віку; цілеспрямована діяльність таких товариств як «Просвіта»; підтримка «Гуртків плекання рідної мови»; поширення товариствами позашкільної освіти рідномовного гасла: «Для одного народу – одна літературна мова й вимова, один правопис». Ці практичні поради вченого-педагога заслуговують на увагу і сьогодні можуть бути використані працівниками освіти всіх рівнів.

Вагоме місце у національно-патріотичному вихованні українців митрополит Іларіон (Іван Огієнко) відводив Церкві, вважав, що вона повинна вчити любові до Батьківщини, бережно ставитись до всього українського, що з нею нерозривно пов'язані українські звичаї, традиції. Він наголошував на тому, що в українській Церкві повинна звучати українська мова, що «Церква – це душа народу, а мова Церкви – це ключ до цієї душі. Церква без рідної мови – Церква мертва, недіяльна, а народ у цій Церкві – чужий їй, пасивний, бо не оживлений найвищим даром – даром рідної мови». Митрополит вважав, що «богослужіння незрозумілою мовою не приносить вірним усієї тієї духовної користі, що є його цінню», а «народ, що слухає Служби Божі в нерідній йому мові, подібний до в'язня, що любить світло Божим через в'язничні ґрати». Підкреслимо, що християнське формування особистості вчений розглядав у контексті становлення громадянськості українських дітей.

Зазначимо, що крім національних, духовні (а саме релігійні) цінності розглядалися у аспекті загальноприйнятих основоположних постулатів, які є незмінним і вічними. Релігія розглядалась як особлива складова система духовної діяльності людей, що відігравала важливу культурно-історичну роль, була певним засобом відродження національно-духовних цінностей народу, культурно-освітнього розвитку, захисту національної мови, відчуттям духовної єдності етносу та людського роду взагалі, певного способу життя людей. Церква ж розглядалась як педагогічна установа, колективна інстанція, що ставить за мету виховання, вдосконалення людського життя. Специфічною і разом з тим дуже важливою формою виховання було, на його погляд, християнській вплив на формування підростаючого громадянина держави. Адже релігія використовуючи духовні засоби виховного впливу, тим самим повинна була позитивно впливати на моралізацію виховання громадянськості дітей і молоді в Україні.

Вважалось, що релігійне виховання спрямовує розвиток суб'єктивного світу майбутнього громадянина, сприяє усвідомленому прийняттю духовних, суспільних, життєвих і моральних цінностей, становленню самостійності у розв'язанні складних духовних і моральних проблем відповідно до позитивних (християнських) цінностей, зразків та ідеалів.

Зауважимо, що говорячи про різні форми, методи, джерела та шляхи національно-патріотичного виховання, І. Огієнко наголошує, що провідне місце у цьому процесі належить українській педагогічній громаді, яка повинна усвідомити свою роль і місце у формуванні високої національної й громадянської свідомості та самосвідомості українців. Педагог звертав увагу на те, що всі предмети, а особливо суспільні, що викладаються у середніх і вищих школах України повинні актуалізувати національну й громадянську проблематику. Безперечно, ключовими цінностями вважав рідну мову, національну культуру, громадянську свідомість й високу духовність особистості. Важливість цих ціннісних орієнтирів ми відчуваємо сьогодні, коли прагнемо створити професійно-грамотну, патріотичну та компетентнісну сферу освітнянської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Кучинська І.О. Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині Івана Огієнка : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. 104 с.
2. Кучинська І.О. Духовні джерела Івана Огієнка : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. 88 с.
3. Огієнко І. Українська культура. Львів : Фенікс, 1992. С. 12.
4. Огієнко І. До українського народу (Звернення). *Вісник Міністерства Ісповідань УНР*. 1920. 22 червня. №2. С. 1, 3.
5. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки. Жовква, 1936. С. 8-36.

6. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX-XX ст.): хрестоматія / упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. Київ : Наук. світ, 2003. 418 с.

The article focuses on the peculiarities of the formation of national-patriotic and civic value orientations of children and youth in the pedagogical views of the outstanding Ukrainian activist, teacher, linguist, theologian Ivan Ivanovich Ohiienko. The priority directions concerning the effectiveness of the educational activity of the growing personality are considered, the civil and national aspects of the formation of the consciousness of the student youth are actualized. It emphasizes the importance in the educational process of the native language, history, culture, spirituality, the formation of children's national consciousness, that is, the system of ideal ideas of people about the history of their national, ethnic community, its place among other communities, the state and prospects of the development of relations with them, as well as about national interests, ideals and values. It is noted that religious education, according to I. Ohiienko, directs the development of the subjective world of a future citizen, promotes the conscious adoption of spiritual, social, life and moral values, the establishment of independence in solving complex spiritual and moral problems in accordance with the positive (Christian) values, patterns and ideals. It is noted that, speaking of various forms, methods, sources and ways of national-patriotic education, I. Ohiienko emphasizes that the leading place in this process belongs to the Ukrainian educational community, which must understand its role and place in the formation of high national and civic consciousness and self-awareness of Ukrainians. The teacher drew attention to the fact that all subjects, and especially social ones, taught in secondary and higher schools of Ukraine should update the national and civic issues. Undoubtedly, the key values were the native language, national culture, civic consciousness and high spirituality of the individual.

Key words: Ivan Ohiienko, national consciousness, citizenship, spirituality, culture, values, patriotism, personality upbringing.

Отримано: 21.08.2018 р.

УДК 37.0641:373(477)«20»]:37(477)Огієнко
DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.315-320

Т. В. Олинець

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА У КОНЦЕПЦІЇ НУШ ТА У СВІТЛІ ІДЕЙ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті висвітлено проблему впливу родинного та шкільного виховання на формування і розвиток особистості дитини. Визначено зміст, основні методи, концептуальні ідеї сімейного виховання. Розкрито сутність поняття педагогіки партнерства як одного із ключових компонентів концепції Нової української школи. Обґрунтовано форми спілкування та переваги співпраці вчителя та батьків. Окреслено погляди й ідеї видатного українського освітнього діяча, педагога І. Огієнка щодо ролі партнерства сім'ї та школи у вихованні підростаючого покоління. Вказано основні причини і наслідки духовних депресій молоді в зв'язку з недостатньою увагою сім'ї та школи.

Ключові слова: Іван Огієнко, педагогіка, виховання, партнерство, особистість, родина, діти, суспільство.

Один із ключових компонентів концепції Нової української школи є педагогіка партнерства – педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.